

Dzieci w rodzinie

Paweł i Mirosława Kwas

Wprowadzenie

W roku 1900 ukazała się książka Ellen Key, szwedzkiej pisarki i działaczki społecznej, zatytułowana „Stulecie dziecka”¹. Nie wchodząc w dyskusję, czy wiek XX był rzeczywiście takim stuleciem, stwierdzić można bez wątpienia, iż w okresie tym na problematykę dziecięcą zwracano uwagę znacznie częściej, niż to bywało wcześniej. Tendencja ta znalazła swoje odzwierciedlenie również w nauczaniu Kościoła. Problematyka związana z dziećmi pojawiała się przede wszystkim w wypowiedziach dotyczących małżeństwa i rodziny. Podjęta była już w wydanej w 1930 r. encyklice Piusa XI *Casti connubii*². Wielkie bogactwo wypowiedzi dotyczących dzieci znaleźć można w nauczaniu Jana Pawła II, który z okazji Roku Rodziny wydał *List do dzieci* (Jan Paweł II, List do dzieci *Tra Pochi Giorno*, z 13 grudnia 1994 r.).

Papież ten był ponadto inicjatorem Światowych Spotkań Rodzin, a hasło trzeciego spotkania, które odbywało się w Rzymie w jubileuszowym roku 2000 brzmiało: *Dzieci wiosną rodziny i społeczeństwa* (Por. Papieska Rada do Spraw Rodziny, *Dzieci wiosną rodziny i społeczeństwa*, Warszawa 2000).

Niniejsze opracowanie podejmuje problem dzieci w rodzinie z perspektywy teologii pastoralnej. Nauka ta korzysta z metody uwzględniającej trzy etapy badawcze:

- 1) refleksję dotyczącą zasad istnienia i działania Kościoła, sformułowaną na podstawie Objawienia Bożego i istoty Kościoła
- 2) analizę aktualnej sytuacji Kościoła dokonywaną w oparciu o metody stosowane w naukach pozateologicznych, głównie społecznych
- 3) sformułowanie postulatów

¹ Por. E. Key. *Stulecie dziecka*. Warszawa 2005.

² Problematyce związanej z dziećmi poświęcony jest punkt 1 w rozdziale I. Warto w tym miejscu wspomnieć, iż kwestie związane z dziećmi porusza również Leon XIII w pochodzącej z 1880 r. encyklice *Arcanum divinae sapientiae*. (zob. punkt 10 i 12 tego dokumentu).

pastoralnych, czyli ustalenie imperatywów działania Kościoła na najbliższą przyszłość³.

Stosownie do przedstawionej metody punkt pierwszy niniejszego opracowania zawierał będzie zawarte w nauczaniu Kościoła zasady dotyczące roli dzieci w rodzinie. W punkcie drugim przedstawione zostaną dane empiryczne pokazujące w jakim zakresie prezentowane wcześniej zasady znajdują odzwierciedlenie w postawach i zachowaniach ludzi w Polsce. Punkt trzeci zawierał będzie sugestie dotyczące działań, które należy podjąć, aby życiowa praktyka stała się bliższa prezentowanym wcześniej zasadom.

1. Dzieci w rodzinie – zasady obecne w nauczaniu Kościoła

Przedstawiony wyżej temat jest bardzo szerokim zagadnieniem, ponieważ może się w nim zawrzeć wszystko, cokolwiek na temat rodziny chciałoby się powiedzieć, gdyż rodzina to małżeństwo i dzieci. Małżeństwo staje się rodziną z chwilą poczęcia, a potem urodzenia pierwszego dziecka⁴. Nauczanie Kościoła dotyczące rodziny stanowi bogatą i bardzo szeroką problematykę. Nie sposób w pełni przedstawić jej w ramach niniejszego opracowania. Trzeba skoncentrować się na wybranych zagadnieniach. Wydaje się, że pojawiające się we współczesnym świecie kwestie związane z rodziną najczęściej dotyczą istoty rodzicielstwa, wychowania oraz relacji wewnątrzrodzinnych i właśnie z perspektywy tych problemów przedstawione zostaną, obecne w nauczaniu Kościoła zasady dotyczące miejsca dzieci w rodzinie.

1.1. Dzieci - najcenniejszym darem małżeństwa

Dar jest czymś innym niż zapłata. Obdarowany nie wypracowuje go. Dar nie jest również czymś, co mu się bezwzględnie należy.

Uwagi te znajdują w pełni zastosowanie również w odniesieniu do dzieci, które „są najcenniejszym darem małżeństwa” (KDK,50). Dar ten jednak nie należy się

³ Por. R. Kamiński. *Wprowadzenie do teologii pastoralnej*. W: *Teologia pastoralna*. Red. R. Kamiński. T. 1. Lublin 2000 s. 24.

⁴ Por. W. Tabaczyński. *Rodzina*. W: *Słownik małżeństwa i rodziny*. Red. E. Ozorowski, Warszawa – Łomianki 1999 s. 388.

każdemu małżeństwu i nie mogą być usprawiedliwione działania zmierzające do tego, aby za wszelką cenę dar ten pozyskać. Tak postępujący rodzice stawiają siebie w roli roszczeniowych petentów, a nie pokornych sług, otwartych na działanie Osoby Obdarowującej, która może im dar życia przekazać, ale równie dobrze może oczekiwać, że będą one służyły życiu w inny sposób (por. FC, 14).

Małżonkowie mogą również ten dar odrzucić, albo uchylać się od jego przyjęcia, co znajduje odzwierciedlenie w aborcji i zachowaniach antykoncepcyjnych. Mogą także próbować wymusić otrzymanie tego daru poprzez uciekanie się do zapłodnienia *in vitro*. Każda z tych postaw jest przejawem głębokiego nieładu moralnego. Postawa przeciwna życiu godzi w naturalne ukierunkowanie małżeństwa ku dzieciom, gdyż jak stwierdza Vaticanum II „Małżeństwo i miłość małżeńska z natury swej skierowane są ku płodzeniu i wychowaniu potomstwa” (KDK, 50). Zaś różne techniki sztucznej reprodukcji są nie do przyjęcia z punktu moralnego „ponieważ oddzielają prokreację od prawdziwie ludzkiego kontekstu aktu małżeńskiego” (EV, 14). Szersze analizowanie tych kwestii od strony moralnej przekracza ramy tego opracowania⁵.

Warto natomiast dodać, iż rodzina jest tym jedynym i niezastąpionym miejscem, gdzie dar nowego życia może się urzeczywistnić. Jan Paweł II stwierdził, że rodzina jest „*sanktuarium życia*... jest miejscem, w którym życie, dar Boga, może w sposób właściwy być przyjęte” (CA, 39). Fakt ten podkreśla również instrukcja *Dignitas personae* stwierdzając, że początek życia ma swój prawdziwy kontekst w małżeństwie i rodzinie oraz, że prawdziwa odpowiedzialna prokreacja winna być owocem małżeństwa (por. DP, 6).

1.2. Dziecko nie może być uważane za własność rodziców

Relacje między rodzicami a dziećmi miały i mają swoje historyczno-kulturowe uwarunkowania. Gdyby relacje te przedstawić w postaci continuum, to jedną skrajność stanowiłby radykalny model autorytarny, z drugiej minimalizujący role rodziców. W radykalnych modelach autorytarnych rodzice, głównie ojciec mogli decydować nawet

⁵ Na ten temat zob. : HV, 14; FC,32;34; EV,42.

o życiu i śmierci swoich dzieci⁶. Z drugą skrajnością mamy do czynienia w czasach nam współczesnych, gdzie postulowana przez różnego rodzaju nurty pedagogiczne autonomia dziecka znajduje prawne umocowanie chociażby pod hasłem chronienia przed przemocą⁷.

Kościół w swoim nauczaniu przeciwstawia się obu tym skrajnościom. Instrukcja *Donum vitae* stwierdza, że „dziecko nie jest rzeczą, która należy się małżonkom, nie może być ono uważane za własność” (DV, II 8). Prawdę tę przypomniał również Benedykt XVI w katechezie wygłoszonej 11 stycznia 2009 r.⁸. Jakkolwiek dziecko ma swoje prawa, wśród których najważniejsze jest prawo do bycia kochanym⁹, to rodzice są tymi, którzy mają prawo i obowiązek wychowywania swoich dzieci (por. FC, 36; KKK, 2221), a dzieci tak długo jak mieszkają z rodzicami, powinny być posłuszne każdej ich prośbie, która służy ich dobru lub dobru rodziny (por. KKK, 2217).

Postawa służby i szacunek, którą rodzice powinni dziecku okazywać wynika z faktu, że dziecko, tak jak każdy człowiek należy do Boga i przez Niego obdarzone zostało godnością osoby (por. KKK, 2222). Myśl tę rozwija Jan Paweł II w *Liście do rodzin*. Papież stwierdza, że każdy nowy człowiek powołany jest do istnienia osobowego (por. LdR, 9). „Bóg «chce» człowieka jako istoty do siebie podobnej, jako osoby” (tamże).

1.3. „Rodzice... w najwyższym stopniu są zobowiązani do wychowania potomstwa” (DWCH, 3)

Jan Paweł II kończy adhortację *Familiaris consortio* zawołaniem „Przyszłość ludzkości idzie przez rodzinę” (FC, 86). Tę przyszłość będą kształtowali konkretni ludzie, tak więc kształt tej przyszłości będzie zależał w znacznej mierze od tego jak

⁶ Por. F. Adamski. *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*. Kraków 2002 s. 90.

⁷ Na temat współczesnych nurtów pedagogicznych zob. B. Śliwerski. *Współczesne teorie i nurty wychowania*. Kraków 2007.

⁸ Papież stwierdził: „dziecko nie jest własnością rodziców, lecz zostało im powierzone przez Stwórcę”. Słowa te zostały wypowiedziane w ramach katechezy wygłoszonej podczas uroczystości chrzcielnej (por. Benedykt XVI. *Chrzest darem prawdziwej wolności*. „L'Osservatore Romano”. Wyd. polskie 3/2009 s.21.

⁹ Na ten temat zob. A. Rynio. *Wartość dziecka w nauczaniu Jana Pawła II*. W: *Stulecie dziecka – blaski i cienie*. Red. J. Wilk. T. 1. Lublin 2003 s. 137-147.

zostaną oni wychowani, dlatego z wychowaniem związana jest nie tylko przyszłość konkretnego człowieka¹⁰, ale również przyszłość ludzkości.

W dobie relatywizmu i pluralizmu uściślenia wymaga pytanie o istotę wychowania. Pomocna w tym zakresie może być soborowa deklaracja *Gravissimum educationis*, przedstawiająca „niektóre podstawowe zasady wychowania chrześcijańskiego” (DWCH, wstęp). Zawarta w tej deklaracji koncepcja wychowania odcina się z jednej strony od nurtów pajdocentrycznych, deprecjonujących rolę wychowawców, z drugiej zaś od nurtów autorytarnych, pomijających lub redukujących rolę wychowanka. Uwagi te dotyczą także zasad odnoszących się do relacji rodzice-dzieci. Znalazły one odzwierciedlenie w wypowiedzi Jana Pawła II, który w *Liście do rodzin* stwierdził, że wychowanie jest „obdarzaniem człowieczeństwem – obdarzaniem dwustronnym” (LdR, 16).

Rodzina jest bardzo ważnym elementem wychowania chrześcijańskiego. Dokumenty soborowe podkreślają jej znaczenie między innymi przez używanie w stosunku do rodziny określenia *szkoła*. Tak więc rodzina jest szkołą człowieczeństwa (por. KDK, 52), szkołą cnót społecznych (por. DWCH, 3), szkołą apostołstwa (por. DA, 30), pierwszym seminarium (por. DFK, 2).

Vaticanum II stwierdza także, iż rodzice mają niezbywalne prawo do wychowania swoich dzieci (pr. DWCH, 6). Wychowanie wpisane jest w naturę małżeństwa (por. KDK, 48). Jest ono nie tylko prawem, ale również obowiązkiem rodziców wypływającym „z najbardziej pierwotnego powołania małżonków do uczestnictwa w stwórczym dziele Boga” (FC, 36).

Chrześcijańska koncepcja pojmuje wychowanie jako proces złożony, zawierający różnego rodzaju oddziaływania, w których inicjatywa podejmowana jest bądź to przez wychowawców, bądź wychowanków. Zagadnienie to wiąże się z problemem podmiotów wychowania.

Wspomniano już wyżej o bardzo ważnej w tym względzie roli rodziców, ale podmiotami i to podstawowymi są również same dzieci¹¹. Ujęcie takie jest prostą konsekwencją pojmowania wychowania jako procesu dwustronnego.

¹⁰ Jan Paweł II mówił na ten temat w swojej homilii wygłoszonej 15 maja 1982 r. w Braga-Monte Sameiro podczas mszy świętej dla rodzin (por. Jan Paweł II. *Przyszłość człowieka to sam człowiek*. „L'Osservatore Romano”. Wyd. polskie, 5/1982 s. 15).

1.4. Więzy w rodzinie – „głęboka wspólnota życia i miłości” (KDK, 48)

Soborowa konstytucja *Gaudium et spes* stwierdza, że małżeństwo ustanowione zostało przez Boga i unormowane Jego prawami. Jednocześnie jest ono określane jako głęboka wspólnota życia i miłości (*intima communitas*) (por. KDK, 48). Jan Paweł II określenie to przenosi na całą rodzinę (por. FC, 17). Warto w tym miejscu podkreślić znaczenie miłości między małżonkami dla całokształtu relacji w rodzinie a także dla rozwoju i szeroko pojętej kondycji poszczególnych jej członków. Wśród podejmowanych przez rodziców starań o to, aby swoim dzieciom zapewnić jak najlepsze warunki rozwoju fizycznego, intelektualnego i duchowego nie może zabraknąć troski o wzajemną ich więź, gdyż – jak zauważył Jan Paweł II – „podstawą prawdziwej miłości do dziecka jest autentyczna miłość między małżonkami”¹².

Analizując kwestie relacji rodziców i dzieci, nie sposób pominąć *Listu do rodzin* Jana Pawła II i jego komentarza do czwartego przykazania Dekalogu. Zdaniem papieża w słowie „czcij” wyraża się komunია pokoleń. Słowo to wyraża ponadto, czym jest rodzina, a więc „jest wspólnotą szczególnie intensywnych wzajemnych odniesień: pomiędzy małżonkami, pomiędzy rodzicami a dziećmi oraz między pokoleniami” (LdR, 15).

Mówiąc o rodzinnej komunii wspomnieć trzeba także o relacjach między rodzeństwem. Nie ma niestety zbyt wiele wypowiedzi Kościoła na ten temat. W *Familiaris consortio* można przeczytać, że „miłość pomiędzy mężczyzną i kobietą i, w formie pochodnej i rozszerzonej ... pomiędzy członkami tej samej rodziny... pomiędzy braćmi i siostrami... jest podtrzymywana przez wewnętrzny, nieustający dynamizm, prowadzący rodzinę do coraz głębszej i mocniejszej komunii”(FC, 18).

¹¹ Kongregacja do Spraw Wychowania Katolickiego stwierdza, że „pedagogika o inspiracji chrześcijańskiej widzi w osobie poddanej oddziaływaniom wychowawczym ... podstawowy podmiot wychowania”. (Kongregacja do Spraw Wychowania Katolickiego. *Wytyczne wychowawcze w odniesieniu do ludzkiej miłości*, n. 37)

¹² Słowa te zostały wypowiedziane podczas homilii wygłoszonej w Kielcach w czasie IV pielgrzymki do Polski. W tej samej homilii papież stwierdził, że ważne jest, aby małżonkowie ze względu na dobro przyszłego pokolenia utrwalali, uszlachetniali i pogłębiali swoją wzajemną miłość (por. Jan Paweł II. *Czcij ojca twego i matkę swoją. W: Ducha nie gaście. Jan Paweł II w Polsce 1-9 czerwca 1991*. Paris 1991 s. 108 i n.)

2. Analiza aktualnej sytuacji

Przedstawione w pierwszej części zasady adresowane są do ludzi żyjących w konkretnej rzeczywistości, w której Kościół realizuje swoją misję. Percepcja tych zasad będzie istotnym czynnikiem wyznaczającym kierunki poszukiwania konkretnych duszpasterskich rozwiązań. Postawy wobec życia, wobec dziecka, które powinno być traktowane jako dar, znajdują swoje odzwierciedlenie między innymi w postawach wobec norm życia małżeńskiego.

2.1. Postawy wobec norm życia małżeńskiego

Spójeczno-kulturowe przemiany dotyczące rodziny uwidoczniły się przede wszystkim w wewnątrzrodzinnych relacjach, w postawach małżeńskich i rodzicielskich. Pojawiły się zachowania przeciwne życiu, będące efektem destrukcyjnej anty-cywilizacji (por. LdR, 13). Przykładem tego typu zachowań są działania o charakterze antykoncepcyjnym, negujące traktowanie dziecka w kategorii daru. W badaniach przeprowadzonych w 2002 r. przez Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC 48,1% respondentów uznało stosowanie środków antykoncepcyjnych za dopuszczalne. Respondenci, którzy opowiedzieli się za ich niedopuszczalnością stanowili 27,2%. Pozostali znaleźli się w kategorii „trudno odpowiedzieć” (6,8%) oraz „to zależy” (16,1%)¹³.

W badaniach przeprowadzonych w lutym 2009 r. przez CBOS stosowanie środków antykoncepcyjnych zostało ocenione jako „zdecydowanie dopuszczalne” przez 45% respondentów, 30% uznało je za „raczej dopuszczalne”. Tak więc 75% badanych prezentowało w tym zakresie postawy niezgodne z nauką Kościoła. Jedynie 6% stwierdziło, że stosowanie środków antykoncepcyjnych jest „zdecydowanie niedopuszczalne”, a 14% „raczej niedopuszczalne”, co w sumie dało 20%¹⁴.

¹³ Por. *Kościół Katolicki na początku Trzeciego Tysiąclecia w opinii Polaków*. Red. W, Zdaniewicz, S. Zaręba, Warszawa 2004, s. 94.

¹⁴ Por. CBOS. *Moralność Polaków po dwudziestu latach przemian*. BS/40/2009. Warszawa 2009 s. 10.

Warto dodać, że 43% deklarowało swoją głęboką religijność i jednocześnie akceptowało stosowanie środków antykoncepcyjnych¹⁵, co jest przejawem selektywnego traktowania katolickich norm życia małżeńskiego.

Przedstawione dane pozwalają stwierdzić, że postawa antykoncepcyjna, która odzwierciedla negatywne nastawienie do dziecka jako daru stanowi poważny duszpasterski problem, a podejmowane do tej pory działania zmierzające do zmiany tej sytuacji wydają się być mało efektywne.

Kwestie związane z traktowaniem dziecka jako daru uwidaczniają się również w postawach dotyczących zapłodnienia *in vitro*. Według przeprowadzonych w 2009 r. przez CBOS badań formę tę w przypadku małżeństw, które nie mogą mieć dzieci akceptowało 77%, a więc zdecydowana większość Polaków¹⁶. Trwającej obecnie w naszym kraju dyskusji, towarzyszą zmagania o formowanie opinii i postaw wobec tej kwestii. Jak ważne i efektywne może być uświadamianie i aktywne promowanie zachowań właściwych pokazują zmiany, jakie dokonały się w postawach Polaków wobec aborcji.

Jest ona przejawem radykalnego odrzucenia dziecka jako daru¹⁷. Wielka społeczna debata jaka przetaczała się przez nasz kraj w latach 90 XX w. i w początkach wieku XXI, a także wcześniejsze działania obrońców życia spowodowały znaczącą zmianę postaw wobec tej kwestii. Według przygotowanego w 2005 r. przez TNS Sofres raportu dotyczącego wartości europejskich 48% Polaków było przeciwnych aborcji i był to najwyższy wskaźnik w całej Europie¹⁸. Badania przeprowadzone w roku 2009 przez CBOS pokazały, że 64% Polaków było przeciw aborcji, a jej zwolennicy stanowili 31%¹⁹.

W kontekście akcentowania przez dokumenty kościelne faktu, iż oparta na małżeństwie rodzina jest najwłaściwszym miejscem przyjęcia i rozwoju życia,

¹⁵ Tamże, s. 12.

¹⁶ Por. CBOS. *Akceptacja stosowania zapłodnienia in vitro*. BS/37/2009. Warszawa 2009 s. 1.

¹⁷ Warto wspomnieć, że wiele środków uważanych za antykoncepcyjne to de facto środki o charakterze wczesnoporonnym.

¹⁸ Dla porównania ogólnie 62% respondentów było za aborcją, a 34% przeciw (por. TNS Sofer. *Raport European Values Overall*, www.thebrusselconnection.be; 29.05.2010).

¹⁹ CBOS. *Moralność Polaków po dwudziestu latach przemian*. BS/40/2009. Warszawa 2009 s. 10.

wspomnieć należy o liberalizacji postaw dotyczących małżeństwa i rodziny. Przykładem mogą być opinie dotyczące założenia rodziny.

Tab. 1. Opinie dotyczące założenia rodziny (dane w %)

	Wystarczy ślub cywilny	Ważny jest tylko ślub kościelny	Żaden ślub nie potrzebny	Trudno powiedzieć	Brak odpowiedzi
ogółem	10,4	75,8	7,7	5,6	0,5
mężczyźni	11,1	73,8	8,8	5,7	0,6
kobiety	9,8	77,8	6,8	5,5	0,4
18 - 24	16,1	63,4	15,4	5,0	-
25 – 34	10,6	70,2	9,8	8,6	0,8
35 – 49	8,9	77,3	8,2	5,2	0,4
50 – 64	11,4	79,6	3,3	5,7	-
Powyżej 65	6,5	87,3	1,0	4,1	0,4

Źródło: *Kościół katolicki na początku Trzeciego Tysiąclecia w opinii Polaków*. Red. W. Zdaniewicz, S. Zaręba. Warszawa 2004. Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC s. 102.

To liberalne podejście uwidacznia się także przy analizie danych dotyczących struktury rodzin.

Tab. 2. Struktura rodzin (w tysiącach)

Ogółem rodzin	10457,6	100%
Małżeństwa bez dzieci	2369,8	22,7
Małżeństwa z dziećmi	5860,3	56,0
Partnerzy bez dzieci	86,7	0,8
Partnerzy z dziećmi	110,7	1,1
Samotne matki	1798,3	17,2

Samotni ojcowie	231,8	2.2
-----------------	-------	-----

Źródło: GUS. *Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa 2009 s. 204.

Przyjęcie przez rodziców dziecka jako daru nie jest jednorazowym aktem, ale procesem, poprzez który rodzice realizują podjęte podczas ślubu zobowiązanie do przyjęcia i katolickiego wychowania potomstwa. Zdarza się, że po jakimś czasie rodzice z zadania tego wycofują się. Ich dzieci poszerzają grono sierot społecznych, którymi zaczynają zajmować się wyspecjalizowane instytucje.

Tab. 3. Sieroctwo społeczne w Polsce

	1995	2000	2003	2004
Małoletni pod nadzorem sądów	162134	171729	163231	173784
Sieroty społeczne (w rodzinach zastępczych i placówkach)	67171	71398	67811	68046
Sieroty naturalne wśród sierot społecznych	6130 9,13%	6854 9,60%	5754 8,49%	5528 8,12%

Źródło: M. i S. Bramscy. *Zarys programu ograniczania sieroctwa społecznego w Polsce*. Warszawa 2006 s. 2 [praca nie publikowana].

Z danych opublikowanych przez GUS wynika, że w roku 2008 na ogólną liczbę 201663 małoletnich znajdujących się pod nadzorem sądów sieroty naturalne stanowiły zaledwie 4408, czyli 2,2%²⁰.

Pamiętać również należy, że fakt formalnego pozostawiania dzieci pod opieką rodziców nie jest równoznaczny z traktowaniem ich zgodnie z przedstawionymi w pierwszym punkcie zasadami.

2.2. Postawy rodziców wobec dzieci

²⁰ Por. GUS. *Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa 2009 s. 181.

W punkcie 1.2. podkreślona została konieczność osobowego traktowania dziecka oraz podmiotowego uczestniczenia w relacjach rodzice-dzieci zarówno jednych jak i drugich. Postawą skrajnie przeciwną do takiej relacji będzie z jednej strony nacechowany brutalnością i przemocą autorytaryzm z drugiej zaś rodzicielski permisywizm.

Problem przemocy w kontekście relacji rodzinnych stał się ostatnio tematem często pojawiającym się w publicznej debacie. Jak zauważają polscy biskupi, w podejmowanych przeciwko przemocy działaniach, rodzina niejednokrotnie przedstawiana jest jako siedlisko patologii²¹. W działania te wpisała się nowelizacja ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. K. Ostrowska podważyła przedstawiane w uzasadnieniu do tej nowelizacji dane, według których problem przemocy dotyczy blisko połowy polskich rodzin. Autorka ta, powołując się na własne badania, twierdzi, że w naszym kraju jedynie 5% rodzin można uznać za dotknięte w sposób trwały problemem przemocy²². Stąd wniosek, iż problem przemocy może być ideologizowany i prowadzić do zbyt daleko posuniętej ingerencji w życie konkretnych rodzin.

Kolejną obok przemocy również społecznie szkodliwą postawą jest rodzicielski permisywizm. Może być on konsekwencją przyjęcia określonych koncepcji, czego przykładem było tzw. wychowanie bezstresowe²³, ale również może wynikać z uległości rodziców, ich nieudolności czy niezdolności do kierowania dzieckiem²⁴.

Trudno jest ustalić faktyczną skalę występowania wspomnianych zjawisk. Patrząc jednak na tę kwestię z perspektywy pastoralnej trzeba stwierdzić, iż bez względu na ich zakres należy podejmować działania uwrażliwiające rodziców na godność dzieci oraz ich potrzeby. Ważne jest ponadto kształtowanie świadomości dotyczącej praw rodziców i autonomii rodziny.

²¹ Biskupi stwierdzają również, że sam termin „przemoc w rodzinie” nie jest adekwatny do rzeczywistej sytuacji, gdyż zjawisko to w dużej mierze dotyczy zdegenerowanych konkubinatów (por. Konferencja Episkopatu Polski, *Służyć prawdzie o małżeństwie i rodzinie*. Warszawa 2009 s. 90). Ponadto jak słusznie zauważa bp S. Stefanek samo zestawienie pojęć „rodzina” i „przemoc” jest czymś niepokojącym (por. *Ustawa, która rodzi przemoc*. „Nasz Dziennik” 4 marca 2010 s. 11).

²² Por. K. Ostrowska. *Ustawowe osaczenie rodziny*. „Sprawy Rodziny” 90/2/2010 s. 71.

²³ Na ten temat zob. E. Sozańska. *Czy istnieje „wychowanie bezstresowe”*, „Katecheta” 7-8/2007 s. 60-65.

²⁴ Por. M. Ziemska. *Postawy rodzicielskie i ich wpływ na osobowość dziecka*. W: *Rodzina i dziecko*. Red. M. Ziemska. Warszawa 1979 s. 179.

2.2. Rodzice jako wychowawcy swoich dzieci

Charakterystyczny dla naszych czasów pluralizm również w sferze wychowania przyniósł wiele koncepcji i nurtów²⁵. Jedną z ich konsekwencji było pojawienie się różnych stylów wychowawczych. M. Ryś na podstawie własnych badań - obok tradycyjnie przyjmowanych stylów (autokratycznego, liberalnego i demokratycznego) - wyróżniła styl liberalny kochający (wynikający z przyjętych założeń wychowawczych „*dziecko wybierze sobie wartości samo jak dorośnie*”) oraz liberalny niekochający (rodzic nie czuje się związany z dzieckiem, pozwala mu na wszystko nie zajmując się nim)²⁶.

Wielość nurtów dotyczących koncepcji wychowania inspirowanych różnymi, niekiedy bardzo odległymi od siebie koncepcjami pedagogicznymi znalazła również swoje odzwierciedlenie w bardzo bogatej literaturze podejmującej problematykę wychowawczą. Opracowania podejmujące kwestie wychowawcze z perspektywy wychowania chrześcijańskiego stanowią jeden z elementów tej szerokiej wydawniczej oferty²⁷. Pojawiają się również pastoralne opracowania podejmujące problematykę wychowawczą²⁸. Niemniej jednak dorobek polskiej myśli pastoralnej podejmującej zagadnienia pedagogiczne nie jest zbyt bogaty²⁹. Trzeba jednak pamiętać, że pedagogika pastoralna jest dyscypliną młodą i dopiero pojawia się w obszarze poszukiwań uniwersyteckich³⁰.

2.4. Więzy w rodzinie

²⁵ B. Śliwerski przedstawiając jedynie główne nurty wychowania, analizuje 18 kierunków (por. B. Śliwerski. *Współczesne teorie i nurty wychowania*. Kraków 2007). Pluralizm obecny jest również w dyskusjach dotyczących pedagogiki katolickiej, w której występuje wiele koncepcji i metod badania (por. M. Nowak, *Wychowanie religijne w pedagogice katolickiej XX w.* „Pedagogia Christian” 1/ 2001 s. 50)

²⁶ Por. M. Ryś. *Systemy rodzinne. Metody badań struktury rodziny pochodzenia i rodziny własnej*. Warszawa 2001.

²⁷ Spośród polskich autorów można tu wymienić między innymi: J. Bagrowicza, F. Bednarskiego, S. Dziekońskiego, S. Kunowskiego, K. Misiaszka, M. Nowaka, A. Rynio. J. Tarnowskiego, J. Wilka, J. Woronieckiego.

²⁸ Są to prace takich autorów jak: M. Marczewski, R. Niparko, J. Przybyłowski, K. Wojacek.

²⁹ Znamiennie jest, że w wydanej w 2000 r. w dwóch tomach *Teologii pastoralnej* nie znalazły się opracowania, w których podjęte byłyby kwestie wychowawcze.

³⁰ Por. A. Fellico. *Pedagogia pastorale*. Catania 2000 s. 201.

W badaniach przeprowadzonych przez CBOS 92% respondentów stwierdziło, że człowiekowi do prawdziwego szczęścia potrzebna jest rodzina³¹. Niestety przemiany społeczno-ekonomiczne generują mechanizmy, które więzi rodzinne narażają na dezintegrację. Jednym z takich czynników jest absorbująca rodziców czasowo praca zawodowa.

Wspomnieć należy również o migracji zarobkowej i nowym zjawisku tzw. eurosieroctwa. Jak wynika z *Diagnozy społecznej 2009* ok. 4% Polaków przebywających obecnie w Polsce w latach 2005-2009 wyjeżdżało do pracy zagranicą³². Jak wynika z badań przeprowadzonych w 2008 r. na zlecenie Biura Rzecznika Praw Dziecka od 92 do 151 tys. uczniów doświadczyło trwającej ponad dwa miesiące do sześciu miesięcy włącznie rozłąki z matką (opiekunką), zaś z ojcem od 283 do 379 tyś.³³

Problem nieobecności rodziców w domu staje się bez wątpienia zauważalnym problemem społecznym, a więc również problemem duszpasterskim.

Kolejnym przejawem dezintegracji rodziny są rozwody. Według przedstawianych przez GUS danych poczynając od roku 1991 ilość rozwodów wzrastała osiągając w roku 2006 liczbę 71900, zmniejszyła się nieco w roku 2008, w którym rozwiodło się 65500 małżeństw³⁴. W przeprowadzonym w tym samym czasie sondażu CBOS 15% badanych było zdecydowanymi przeciwnikami rozwodów, 20% stanowili zwolennicy, a 62% osoby, które nie popierają rozwodów, ale w pewnych sytuacjach je dopuszczają³⁵.

3. Postulaty pastoralne

Rozpoczynając rozważania dotyczące postulatów pastoralnych warto podkreślić, że z perspektywy omawianego tematu powinny one dotyczyć trzech dziedzin duszpasterskiej działalności: duszpasterstwa małżeństw, duszpasterstwa

³¹ Por. CBOS. *Nie ma jak rodzina*. BS/40/2008 s. 2

³² Por. *Raport społeczny 2009*. Red. J. Czapiński, T. Panek. Warszawa 2009 s. 124.

³³ B. Walczak. *Společne, edukacyjne i wychowawcze konsekwencje migracji rodziców i opiekunów prawnych uczniów szkół podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych*, www.brpd.gov.pl/eurosieroctwo/raport_eumigracja.pdf; s. 32, 4.06. 2010.

³⁴ Por. GUS. *Rocznik statystyczne Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa 2009 s. 207.

³⁵ CBOS. *Stosunek Polaków do rozwodów*. BS/43/2008 s.1.

dzieci i duszpasterstwa całych rodzin. Przy czym te poszczególne dziedziny nie powinny być traktowane jako odizolowane, niezależne od siebie elementy, ale stanowić jeden zwarty i uporządkowany system. Duży potencjał niosą ze sobą w tym zakresie stowarzyszenia i ruchy formacyjne. Cennymi inicjatywami wymagającymi duszpasterskiego wsparcia są coraz liczniejsze, inspirowane chrześcijańskimi wartościami szkolenia i spotkania dla małżeństw i całych rodzin³⁶. Wiele inicjatyw podejmowanych jest także, jeżeli chodzi o duszpasterstwo dzieci³⁷. Warto je rozwijać i upowszechniać.

Otwartym problemem cały czas pozostaje kwestia systematycznego wypracowywania ofert dla wiernych, którzy nie chcą korzystać z wymienionych wyżej form, ograniczając się jedynie do tego, co proponowane jest w ramach duszpasterstwa zwyczajnego³⁸.

Kolejne wnioski wiążą się już bezpośrednio z zawartymi w pierwszym i drugim punkcie analizami. Otwartość na życie i traktowanie dziecka jako daru to postawa, której kształtowanie wymaga wielu wysiłków. Zwłaszcza podejście do antykoncepcji pokazuje, iż dotychczasowe działania są niewystarczające. Również w odniesieniu do postaw wobec zapłodnienia *in vitro*, zwłaszcza w sytuacji kształtowania się obecnie świadomości dotyczącej tego zagadnienia ważne są z jednej strony jednoznaczne i jasne wypowiedzi przedstawicieli Kościoła, z drugiej wdrażane już teraz odpowiednie edukacyjno-formacyjne programy.

Bardzo poważnym problemem jest coraz częstsze niedowartościowanie sakramentalnego małżeństwa. Przejawem tego zjawiska są związki partnerskie, samotne rodzicielstwo oraz rozwody. Kwestie te należałoby uwzględnić przede wszystkim w szczegółowych programach dotyczących przygotowania do małżeństwa, ale także w pozytywnych duszpasterskich działaniach promujących wartość sakramentalnego małżeństwa.

³⁶ Są to między innymi: Akademia Rodziny, Akademia Rodzinna, Akademia dla Rodziny, Akademia Familijna, Akademia Rodziców, Diecezjalna Akademia Rodziny, Miłość i Prawda (Wspólnota Emanuel), Spotkania Małżeńskie, Szkoła dla Rodziców.

³⁷ Zob. na temat: R. Bieleń. *Kościół Katolicki w Polsce w służbie dzieciom (Formy i metody duszpasterstwa dzieci)* W: *Stulecie dziecka – blaski i cienie*. Red. J. Wilk. T. 1. Lublin 2003 s. 119-136.

³⁸ W większym stopniu można wykorzystywać odbywające się w parafiach przygotowania rodziców do przyjęcia przez ich dzieci sakramentów, ponadto organizowane przy różnych okazjach parafialne rekolekcje. Cenną inicjatywą są także organizowane przy parafiach dni rodziny, spotkania, festyny rodzinne.

Kolejne zadanie dotyczy uwrażliwiania rodziców na potrzeby dziecka, jego podmiotowość, ale ważne jest również budzenie świadomości dotyczącej rodzicielskich praw i obowiązków oraz autonomii rodziny. Wspomniane wcześniej duszpasterstwo małżeństw i rodzin jest naturalną płaszczyzną urzeczywistniania tego postulatu.

W kontekście rozważań dotyczących kwestii pedagogicznych podkreślić należy, iż w ramach polskiej myśli pastoralnej ważny jest dalszy rozwój pedagogiki pastoralnej. Podejmowane w tym zakresie działania będą sprzyjały upowszechnianiu zasad wychowania chrześcijańskiego. Mogą być ponadto pomocne dla rodziców narażonych na wpływy negatywnych nurtów wychowawczych.

Uwzględniając ekonomiczne uwarunkowania współczesnego życia trzeba stwierdzić, że zasadniczym w obecnej sytuacji duszpasterskim problemem wydaje się być aktywne poszukiwanie kontaktu i docieranie do rodzin z duszpasterską ofertą. Przeciwdziałanie destrukcyjnym czynnikom osłabiającym i rozbijającym wspólnotę rodzinną, to niezwykle ważny problem, który zostaje tu jedynie zasygnalizowany, gdyż wymaga on szerszej i pogłębionej refleksji.

Nawiązując do wspólnoty rodzinnej warto zauważyć, że potrzebna jest refleksja teologiczna, która analizując więzi w rodzinie w większym stopniu uwzględniłaby relacje między rodzeństwem. Zwrócenie uwagi na wartość tych relacji może być wkładem w promowanie modelu rodziny, w której jest więcej dzieci.

Ze względu na charakter tego opracowania w zakresie postulatów pastoralnych pozostaje ono na dość wysokim poziomie ogólności. W przypadku konkretnych środowisk potrzebne są analizy pastoralne, w których zawarte byłyby programy działań uwzględniające lokalne uwarunkowania i możliwości.

Z uwag ogólnych warto dodać ponadto, że w ramach podejmowanych działań ważne jest akcentowanie postaw pozytywnych, a nie jedynie walka z negatywnymi, gdyż - jak już dawno temu zauważył Pseudo-Dionizy Areopagita - przedstawianie prawdy jest zawsze bardziej efektywne niż obalanie czyichś błędów³⁹.

³⁹ Por. R. Cantalamessa. *Rodzinne relacje i wartości według Biblii*. Referat wygłoszony 14.01.2009 w Meksyku podczas kongresu teologiczno-pastoralnego, w ramach VI Światowego Spotkania Rodzin, <http://www.akademia-rodziny.pl/files/O.Cantalamessa.pdf>; s.11, 3.06.2010.

To negatywne nastawienie uwidoczniło się także w zaprezentowanych w opracowaniu danych empirycznych. Dotyczyły one zachowań, które z perspektywy nauczania Kościoła są negatywne. Uwzględnianie takich danych wiąże się to z tym, iż postawy tego typu są niejednokrotnie bardziej wymierne, łatwiej policzalne. Nie mniej jednak pamiętając o tym, że badania rzeczywistości społecznej nie tylko ją ukazują, ale również kształtują⁴⁰ należy w większym stopniu podejmować próby badania tej rzeczywistości również od strony pozytywnej.

Bibliografia

Źródła teologiczne

- Leon XIII: Encyklika *Arcanum divinae sapientia* z 10 lutego 1880 r.
Piusa XI: Encyklika *Casti connubi* z 31 grudnia 1930 r.
Paweł VI: Encyklika *Humanae vitae* z 25 lipca 1968 r.
Jan Paweł II: Encyklika *Centesimus annus* z 1 maja 1991 r.
Jan Paweł II: Encyklika *Evangelium Vitae* z 25 marca 1995 r.
Jan Paweł II: Adhortacja *Familiaris consortio* z 22 listopada 1981 r.
Jan Paweł II: List do dzieci *Tra Pochi Giorno* z 13 grudnia 1994 r.
Jan Paweł II: List do rodzin *Gratissimam sane* z 2 lutego 1996 r.
Jan Paweł II: *Czcij ojca twego i matkę swoją*. Homilia wygłoszona 3 czerwca 1991 r. w Kielcach/Masłowie. W: *Ducha nie gościł. Jan Paweł II w Polsce 1-9 czerwca 1991*. Paris 1991 s. 103-111.
Jan Paweł II: *Przyszłość człowieka to sam człowiek*. Homilia wygłoszona 15 maja 1982 r. w Braga-Monte Sameiro. „L'Osservatore Romano”. Wyd. polskie. 5/1982 s.15-17.
Benedykt XVI: *Chrzest darem prawdziwej wolności*. „L'Osservatore Romano”. Wyd. polskie 3/2009 s. 20-21.
II Sobór Watykański: Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* z 7 grudnia 1965 r.
II Sobór Watykański. Dekret o formacji kapłanów *Optatam totus* z 28 października 1965 r.
II Sobór Watykański. Dekret o apostołstwie świeckich *Apostolicam actuositatem* z 18 listopada 1965 r.
II Sobór Watykański: Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis* z 28 października 1965 r.
Katechizm Kościoła Katolickiego Poznań 1994.
Kongregacja do Spraw Wychowania Katolickiego: *Wytyczne wychowawcze w odniesieniu do ludzkiej miłości* z 1 listopada 1983 r.

⁴⁰Por. R. Cialdini. *Wywieranie wpływu na ludzi*. Gdańsk 1996 s. 195.

Papieska Rada do Spraw Rodziny: *Dzieci wiosną rodziny i społeczeństwa*. Warszawa 2000.

Konferencja Episkopatu Polski, *Służyć prawdzie o małżeństwie i rodzinie*. Warszawa 2009.

Literatura

Adamski F.: *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*. Kraków 2002

Bieleń R.: *Kościół Katolicki w Polsce w służbie dzieciom (Formy i metody duszpasterstwa dzieci)* W: *Stulecie dziecka – blaski i cienie*. Red. J. Wilk. T. 1. Lublin 2003 s. 119-136

Bramscy M i S.: *Zarys programu ograniczania sieroctwa społecznego w Polsce*. Warszawa 2006 [praca nie publikowana].

Cantalamesa R.: *Rodzinne relacje i wartości według Biblii*. Referat wygłoszony 14.01.2009 w Meksyku podczas kongresu teologiczno-pastoralnego, w ramach VI Światowego Spotkania Rodzin,

<http://www.akademia-rodziny.pl/files/O.Cantalamesa.pdf>; s. 11, 3.06.2010.

Cialdini R.: *Wywieranie wpływu na ludzi*. Gdańsk 1996.

Fellico A.: *Pedagogia pastorale*. Catania 2000.

Kamiński R.: *Wprowadzenie do teologii pastoralnej*. W: *Teologia pastoralna*. Red. R. Kamiński. T. 1. Lublin 2000 s. 15-29.

Key E.: *Stulecie dziecka*. Warszawa 2005.

Kościół Katolicki na początku Trzeciego Tysiąclecia w opinii Polaków. Red. W, Zdaniewicz, S. Zaręba, Warszawa 2004.

Nowak M/: *Wychowanie religijne w pedagogice katolickiej XX w.* „Pedagogia Christian” 1/ 2001 s. 43-69.

Ostrowska K.: *Ustawowe osaczenie rodziny*. „Sprawy Rodziny” 90/2/2010 s. 70-76.

Rynio A.: *Wartość dziecka w nauczaniu Jana Pawła II*. W: *Stulecie dziecka – blaski i cienie*. Red. J. Wilk. T. 1. Lublin 2003 s. 137-147.

Ryś M.: *Systemy rodzinne. Metody badań struktury rodziny pochodzenia i rodziny własnej*. Warszawa 2001.

Sozańska E.: Czy istnieje „wychowanie bezstresowe”, *Katecheta* nr 7-8/2007, s. 60-65.

Śliwerski B.: *Współczesne teorie i nurty wychowania*. Kraków 2007.

Tabaczyński W.: *Rodzina*. W: *Słownik małżeństwa i rodziny*. Red. E. Ozorowski, Warszawa – Łomianki 1999 s. 388.

Walczak B.: *Społeczne, edukacyjne i wychowawcze konsekwencje migracji rodziców i opiekunów prawnych uczniów szkół podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych*,

www.brpd.gov.pl/eurosieroctwo/raport_eumigracja.pdf; s. 32, 4.06. 2010.

Ziemska M.: *Postawy rodzicielskie i ich wpływ na osobowość dziecka*. W: *Rodzina i dziecko*. Red. M. Ziemska. Warszawa 1979 s. 155-197.

Opracowania statystyczne

Raport społeczny 2009. Red. J. Czapiński, T. Panek. Warszawa 2009.

GUS: *Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa 2009

TNS Sofer: *Raport European Values Overall*, www.thebrusselconnection.be; 29.05.2010.

CBOS. *Nie ma jak rodzina*. BS/40/2008. Warszawa 2008.

CBOS. *Stosunek Polaków do rozwodów*. BS/43/2008. Warszawa 2008.

CBOS. *Akceptacja stosowania zapłodnienia in vitro*. BS/37/2009. Warszawa 2009.

CBOS. *Moralność Polaków po dwudziestu latach przemian*. BS/40/2009. Warszawa 2009.